

בזכות הגמגום.

נדב שנרב

מדי שנה אני משתתף בפסטיבל הקיטש השנתי של הציבור הדתי לאומי: תפילות יום העצמאות. מזמורי התהלים במנגינת התקוה, תקיעת השופר בלא ברכה, ההפטרה ללא ברכה, הכרזות הגאולה למיניהן, כולם מעידים נאמנה על הניסיון לתת כמה שיותר פומפוזיות ולשלם כמה שפחות בכסף הלכתי אמיתי. נראה כי מסדרה של תפילה זו חשו חוסר בטחון לגבי גורלה של מדינת ישראל והאם תצליח להחזיק מעמד, ואולי גם בשאלת נכונותה של המדינה הצעירה לאפשר קיום תורה ומצוות ללא הפרעה. הם ניסו ללכת על איזשהו חבל דק, לבטא שמחה אמיתית וכנה, אך חששו שאחרי כמה עשרות שנים התלהבותם עלולה להתפס כסוג של טיפשות. בין אם אלו הסיבות ובין אם לאו, בסופו של דבר נוצרה תפילה שהמלאכותיות הטקסית גוברת בה על הרגש הדתי האותנטי. כשהייתי צעיר יותר זה היה מעצב אותי. היום אני רוצה לאמר משהו בזכותם.

עד כמה ניתן לדרוש מן הבריות מתח משיחי? הגמרא בתענית (יז.) מביאה דעה שכהנים אסורים בשתית יין, שהרי כל רגע יכול להבנות המקדש והם ייקראו לשרת בו ושתויי יין אסורים בעבודה. על זה אמר רבי שיש להתיר מפני ש"תקנתו קלקלתו", ומבאר רש"י "דהרי כמה שנים שלא חזרה בירה, וקלקלה זו היא תקנתו לשתות יין בהדיא, ולשמא יבנה לא חיישין". פחות ממאה שנה אחרי חורבן הבית הבינו חז"ל שאי אפשר לבקש מבני אדם לחיות כל הזמן בתודעה של מהרה יבנה. יחידי סגולה אולי יכולים, אבל אצל בני אדם נורמליים אחרי מאה שנה של חורבן יש בהתנהגות כזו אלמנט של זיוף, הם לא באמת מאמינים בכך, לשמא יבנה לא חיישין.

את העקרון הזה אפשר להכליל במידת מה. יש איזשהו דבר שאפשר לקרוא לו כנות דתית, וחוסר של כנות כזו הוא בעיה. "כי לא לפני חנף יבא", אמר איוב כלפי רעיו שהחניפו לקדוש ברוך הוא והסבירו לאיוב שיסוריו באים עליו מפני שחטא. בדומה כתב הירושלמי "יודעים הם הנביאים שאלוהן אמיתי ואינם מחניפים לו". לומר "ברוך השם" על כל אירוע, להצדיק אוטומטית את הדין על כל אסון, לראות "נס" בכל הצלחה – בדורנו יש החושבים את אפני ההתנהגות האלו למעלות טובות, אבל אפשר לראות בכך גם אלמנט צורמני של זיוף שמנתק את הקשר החי בין המאמין לאלוהיו וממיר אותו באיזו התחסדות סכרינית. לטעמי, ברמת הכנות הדתית שאפשר לדרוש מאדם בן דורנו, תפילות יום העצמאות, על אף אלמנטי השמאלץ שלהן, הן מה שאנו מסוגלים להציע.

שואלים את המגמגם: הרי כח הדיבור איננו הצד החזק שלך, אז למה כל פעם שאתה רוצה לומר משהו זה לוקח לך חצי שעה? דבר בקיצור ולעניין! אבל היא גופא: המגבלה שלו היא עצמה הסיבה לאופן הבעייתי בה היא מופיעה לעיני הבריות. השאלה היא רק אם המגבלה אמיתית, ולענייננו, האם חוסר הביטחון שלנו במשמעותה הגאולית של המדינה, באינטרפרטציה הדתית של תחיית ישראל בארצו, הוא סביר. הרגשתי היא שאכן כך הוא, שמותר לגמגם.

רבי אריה ליב הכהן פופקא, בנו של החפץ חיים (שאף כתב כ"קבלן משנה" כמה סימנים של המשנה ברורה) היה אחד מחברי נשיאות ה"מזרחי". פעם ניסו להשפיע עליו לנסות ולקרב את אביו אל הציונות, והנה מה שענה:

גבוה אמונתו (של החפץ חיים) מאמונתנו בדבר הבטחות ה'. יש לנו שטר חוב ישן של הקב"ה מכמה אלפים שנה, וכמו בכל שטר חוב ישן מאושר בעל השטר אם משיג

בעדו אף חלק עשירי מסכום הכתוב בו. כן אנחנו, שמחים אנו בבנין איזה עשרות כפרים שזכינו, ומשאת נפשנו היא להתכונן בעתיד על כל פנים כאחת הממלכות השפלות, כבולגריא או כאלבניא. לא כן מר אבא, אצלו השטר חוב הישן בתקפו, לא ינוכה ממנו אפילו פחות מפרוטה, ואם ה' הבטיח ביד עבדיו הנביאים "ובאו עמים רבים וגויים עצומים לבקש את ה' צבאות בירושלים ולחלות את פני ה'", "כה אמר ה' צבאות בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלקים עמכם" ... לא יפול צרור ארץ מכל הבטחותיו...

נתכוין הרב פופקא לתאר את אמונתו הנלבבת של אביו, ומבלי משים נתן הגדרה מצוינת למהותה של ציונות דתית. נכון, אנחנו מגמגמים. נכון, זו לא הגאולה העתידה כפי שנתפסה במסורת אבותינו. נכון, איבדנו את הכח לחכות לפרעונו של שטר החוב הישן ואנחנו מתפשרים על מה שיש, כי למהרה יבנה לא חיישינו ואת הבעיות צריך לפתור.

לאחר אלפיים השנים, לאחר עלילות הדם ועלילות לחם הקודש וגירוש ספרד וגירוש אנגליה וגירוש פורטוגל וגירוש וינה וגירוש מוסקבה ומסעי הצלב ופרעות הרועים וגזירות המצליפים וחמליניצקי ופטליוורה וטורקומדה ואייכמן, לא ה"מהרה יבנה" הוא שהניע את גלגליה של תחית ישראל בארצו. מה שקרה בפועל לא היה גאולה נסית מסוג יציאת מצרים, וגם לא חזרה בתשובה המונית, אלא בעיקר (אם כי לא רק) חלחול התובנה לפיה התגובה הראויה ל"בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו" כוללת גם כדורי חמש חמישים ושש. זוהי ציונות ברמתה הבסיסית, גם אם באמת קשה לבטא את ההודאה על כך שנהיינו ממלכה "כבולגריא או כאלבניא" בתפילה, בהינתן הרקע של נבואות ישעיהו וזכריה.

אחד היוכחים הצדדיים והמגוחכים משהו שמלווים את טקסי יום העצמאות נסב על השמעתו של השיר "אנו נושאים לפידים" של המשורר אהרן זאב, זאת בגלל השורה הטעונה "נס לא קרה לנו" שנתפסת לפעמים אצל אנשים דתיים כסוג של התרסת כחי ועוצם ידי. אבל מה נעשה זוהי האמת? מדינת ישראל קמה, התפתחה ומתפתחת בעבודתם הקשה של אנשים, לא כדוגמה ל"זכו עם ענני שמיא", ויש איזו מידה של חנופה כלפי שמיא, של חוסר כנות דתית, בנסיון להציג זאת אחרת.

לי אישית אין ספק שההצלחה הבטחונית, החברתית והכלכלית של הציונות ושל מדינת ישראל היא מדהימה, וכאדם דתי אני רואה בכך את יד ה', אבל אסור לאבד את תחושת המשקל ההיסטורי. לתלמידיו של ישו, שבתוך כמה מאות שנים הפכו מקבוצה נרדפת זעירה לדת המדינה הרומית, לחסידיו של מוחמד, חבורת בדואים עלובה שהקימה תוך מאה שנה אימפריה שהשתרעה מהפירנאים עד הודו, היתה בודאי הרגשה הרבה יותר גדולה של סיעתא דשמיא. הצלחה אינה הוכחה, אמר פעם הרב שך.

בסופו של דבר, נראה לי שהאופן בו נחגג יום העצמאות במקומותינו, עם תפילת הודיה שאכן יש בה גמגום מסוים ולאחר מכן יציאה לחגוג בחיק הטבע או סביב המנגל, כמנהג אזרחי המדינה בכלל, הוא ראוי. לברך באופן ציבורי על הטובה כמנהג גוברין יהודאין – כן, אבל להעמיד את העניין כהודאה על נס גלוי, "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג", נראה כמעשה של חוסר כנות. מדינת ישראל היא מדינה חילונית שבעיקר העול של הקמתה ופיתוחה נשאו ונושאים יהודים שאינם שומרי מצוות, ומתבונן אובייקטיבי מהצד יאמר שהיא שרדה מלחמות בזכות חשיבה צבאית מתוחכמת (יחסית לאויבינו), מסירות נפש לאומית ויתרונות טכנולוגיים, לא בזכותם של ניסים גלויים. אין צורך להעמיד את חגיגות הלאום על יסודות הדת. יש מקום בראש להניח שני תפילין, גם אם באחד מהם כל מה שכתוב הוא "מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ".